

DOI:10.35774/app2020.04.119
УДК 347.1

Валентина Слома,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9582-1236>

УЧАСТЬ ПРЕДСТАВНИКА У ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

У статті розглядаються питання участі представника у цивільних правовідносинах. Інститут представництва відіграє у цивільному праві важливу роль, забезпечуючи додаткові можливості для реалізації учасниками цивільних правовідносин своїх прав і обов'язків. Для виконання своїх функцій представник повинен бути наділений певними повноваженнями, які включають комплекс прав і обов'язків останнього. Вказано на доцільності законодавчого регулювання питання щодо визначення обсягу прав і обов'язків представника з метою недопущення з його боку зловживань та уникнення небажаних наслідків для сторін цивільних правовідносин.

Ключові слова: договірне представництво, законне представництво, представник, повноваження, правочин.

Бібл. : 9

Слома В.

Участие представителя в гражданских правоотношениях

В статье рассматриваются вопросы участия представителя в гражданских правоотношениях. Институт представительства имеет в гражданском праве важную роль, обеспечивая дополнительные возможности для реализации участниками гражданских правоотношений своих прав и обязанностей. Для выполнения своих функций представитель должен быть наделен определенными полномочиями, которые включают комплекс прав и обязанностей последнего. Указано на целесообразности законодательного регулирования вопроса об определении объема прав и обязанностей представителя с целью недопущения с его стороны злоупотреблений во избежание нежелательных последствий для сторон гражданских правоотношений.

Ключевые слова: договорное представительство, законное представительство, представитель полномочия, сделка.

Sloma V.

Participation of the representative in civil legal relations

The article considers the issues of the participation of a representative in civil legal relations. It is determined that the institution of representation plays an important role in civil law, providing additional opportunities for participants in civil relations to exercise their rights and obligations. The importance of this institution is due to the fact that under certain circumstances individuals can not personally make a deal or perform any other legal actions. In particular, this applies to cases due to the state of health of the person, the scope of his legal capacity, etc.

The peculiarity of representation is that the representative performs legally significant actions aimed at realizing the subjective rights and legitimate interests of the persons represented.

The representation is divided into contractual and legal on the grounds for its emergence. For the emergence of a contractual representation, it is necessary to express the will of its participants (representative and the person represented), which can be expressed by concluding contract of agency or issuing a power of attorney. Legal representation arises regardless of the will of the representative and the person represented.

In order to perform his functions, a representative must be endowed with certain powers, which constitute a set of rights and obligations of the latter. In the case of contractual representation, the scope of powers of the representative is determined by a power of attorney or contract. In accordance with Part 1 of Art. 238 of the Civil Code of Ukraine, the representative may be authorized to perform only those deals, the right to perform which has the person he represents. Legislation also defines the relationship in which the representative cannot participate.

The expediency of legislative regulation of the issue of determining the scope of rights and obligations of the representative in order to prevent abuse by him and to avoid undesirable consequences for the parties to civil legal relations is specified.

Keywords: contractual representation, legal representation, a representative, powers, a deal.

Постановка проблеми. Інститут представництва відіграє у цивільному праві важливу роль, оскільки забезпечує додаткові можливості для реалізації учасниками цивільних правовідносин своїх прав і обов'язків, а також їх захисту. Значення даного інституту зумовлене тим, що за певних обставин фізичні особи не можуть особисто вчинити правочини чи виконати будь-які інші юридичні дії. Зокрема це стосується випадків, зумовлених станом здоров'я особи, обсягом її дієздатності та ін. Інститут представництва застосовується як у сфері майнових, так і особистих немайнових відносин.

Крім того, актуальність представництва полягає у тому, що досить часто учасники цивільно-правових відносин звертаються до послуг представника, щоб скористатися знаннями та досвідом останніх. Діяльність юридичних осіб в Україні взагалі не можлива без постійного чи епізодичного звернення до представників. Сучасні цивільні правовідносини досить складно уявити без представництва. Інститут представництва охоплює як приватне, так і публічне право, як норми матеріального, так і процесуального права. Представництво виступає універсальною формою правового посередництва, чим і здобуває великого значення [8].

Аналіз останніх статей та публікацій. Питанням представництва присвячені праці Н. А. Галабурди, В. Л. Граніна, І. О. Гелецької, І. В. Спасибо-Фатєєвої, О. Є. Харитонова, В. В. Цюри та ін. Разом з тим, ряд питань, пов'язаних із визначенням повноважень представника, потребують подальшого наукового дослідження.

Метою статті є з'ясування повноважень представника у цивільно-правових відносинах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 237 ЦК України представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Представництво пов'язує трьох самостійних суб'єктів: особу, яку представляють, чії права та обов'язки встановлюються або здійснюються представником; представника, який ці права та обов'язки встановлює або здійснює, і третю особу, безпосередньо у стосунку до якої вони встановлюються або здійснюються [1, с. 26].

М. К. Кроз розглядає цивільно-правове представництво за своєю суттю як складне зобов'язальне відношення, серед суб'єктів якого, водночас, немає третьої особи, оскільки кожен із учасників зобов'язань є лише стороною – боржником чи кредитором [5, с. 76].

Не є представником особа, яка хоч і діє в чужих інтересах, але від власного імені, а також особа, уповноважена на ведення переговорів щодо можливих у майбутньому правочинів (ч. 2 ст. 237 ЦК України). Особливістю представництва є те, що обов'язковим є вчинення юридично значимих дій, спрямованих на реалізацію суб'єктивних прав і законних інтересів осіб, яких представляють. Це істотна відмінність представництва від інших суміжних правових конструкцій. Так, посередництво, агентування, комісія, порука, договори на користь третіх осіб, управління майном, посильництво, рукоприкладництво здійснюються від власного імені, а не від імені іншої особи. Їхні дії можуть мати як юридичний, так і фактичний характер, на відміну від представництва. Виняток становить лише агентський договір, оскільки агент може здійснювати юридичні дії від імені принципала, що є важливою ознакою представництва. Межі наданих повноважень прописуються у договорі, а для відносин з третіми особами принципал на підставі договору видає агенту довіреність [4, с. 177].

За підставами виникнення представництво поділяється на договірне та законне. Для виникнення договірного представництва необхідним є волевиявлення його учасників (представника та особи, котру представляють), яке може виражатись шляхом укладення договору доручення чи видачі довіреності. Законне представництво виникає незалежно від волі представника та особи, яку представляють. Відповідно до ст. 242 ЦК України батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною. Законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа.

В. Л. Гранін повноваження представника розглядає як можливість представника діяти від імені іншої особи, яку він представляє, а також як чинник, що визначає зміст і межі такої дії, тобто є видом і мірою можливої поведінки [3, с. 10].

Загальні вимоги відносно повноважень представника полягають у такому:

- обсяг повноважень представника залежить від конкретної правової підстави виникнення правовідносин представництва: положень договору доручення, закону, акта органу юридичної особи;
- представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. Варто підкреслити, що це правило стосується лише випадків добро-

вільного представництва, оскільки обов'язкове представництво існує для того, аби надати можливість захистити права осіб з недостатнім обсягом цивільної дієздатності;

– представник не має права вчиняти правочин, що може бути вчинений лише особою, яку представляють, особисто. Необхідність вчинення правочину особисто може впливати не лише із закону, але й з тексту власне правочину. Серед прикладів правочинів, які відповідно до закону мають вчинятися особисто і не можуть бути предметом представництва, – заповіт, подання заяви про прийняття спадщини, управління майном управителем за договором управління майном тощо;

– правочин завжди має вчинятися в інтересах особи, яку представляють. З метою забезпечення інтересів цієї особи представникові заборонено вчиняти представницький правочин у своїх інтересах або в інтересах іншої особи, представником якої він одночасно є. При цьому словосполучення «у своїх інтересах» слід розуміти таким чином, що представник не може вчиняти від імені особи, яку він представляє, правочин щодо себе особисто (тобто бути стороною цього правочину). Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 68 ЦК опікун, його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укладати з підопічним договорів, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички [6].

І. О. Гелецька, характеризуючи повноваження представника, робить висновок, що повноваження договірному представника, виходячи із загальної теорії права, доцільно трактувати саме як «секундарне право», якому відповідає не обов'язок, а зв'язаність особи, яку представляють, адже категорія «обов'язок» у представництві не вкладається в рамки традиційної формули обов'язку як необхідності вчинити певні дії або утриматися від них [2, с. 20].

Представництво, яке виникає на підставі закону, охоплює широкий суб'єктний склад, включаючи правовідносини, що виникають між малолітніми, неповнолітніми, обмежено дієздатними, недієздатними тощо особами, з одного боку, й батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, прийомними батьками тощо, з іншого боку, в аспекті внутрішніх відносин представництва, а також у зовнішніх відносинах – із третіми особами, в тому числі органами державної влади та місцевого самоврядування. Особливістю цього суб'єктного складу є його детальне закріплення на законодавчому рівні й наявність численних меж та обмежень повноважень законних представників [9, с. 116].

Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 17 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, не мають права без дозволу органів опіки і піклування, наданого відповідно до закону, укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та/або державній реєстрації, відмовлятися від належних дитині майнових прав, здійснювати поділ, обмін, відчуження житла, зобов'язуватися від імені дитини порукою, видавати письмові зобов'язання.

При договірному представництві обсяг повноважень представника визначається довіреністю чи договором. При цьому представнику можуть бути передані загальні повноваження на вчинення правочинів або можуть бути визначені конкретні дії, на вчинення яких уповноважений представник. Відповідно до абзацу 4 пункту 4 глави 4 розділу 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України у разі наявності сумнівів щодо обсягу повноважень уповноваженого представника, а також його цивільної дієздатності нотаріус має право зробити запит до відповідної фізичної або юридичної особи, від імені якої діє представник.

Оскільки відносини представництва належать до фідуціарних правовідносин, важливу роль у них відіграє особа представника. Саме тому, відповідно до ч. 1 ст. 240 ЦК України представник зобов'язаний вчиняти правочин за наданими йому повноваженнями особисто. Він може передати своє повноваження частково або в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і представником, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє.

Представник, який передає повноваження іншій особі, повинен вжити заходів організаційного характеру щодо захисту прав особи, інтереси якої він представляє. Водночас, слід зазначити, що передоручення не призводить до зміни правової природи представництва, адже відповідно до ч. 3 ст. 240 ЦК України правочин, вчинений замісником, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє.

Неналежне здійснення повноваження представником може відбуватися в кількох типових випадках: перевищення меж повноваження; неналежне передоручення повноважень і подальше неналежне їх здійснення особою, яка передала повноваження, та її представником; привласнення представником неіснуючих у нього повноважень [3, с. 4-5].

Наслідки виходу представника за межі повноважень визначені у ст. 241 ЦК України, відповідно до якої правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Підсумовуючи приписи вказаної статті ЦК України І. В. Спасибо-Фатеева констатує, що у таких випадках:

а) правочин, що вчинив представник, вийшовши за межі своїх повноважень, може бути схвалений особою, яку він представляв. Насамперед, це можливо, якщо останній усвідомлює, що представник діяв у його інтересах;

б) при відсутності схвалення правочину особою, яку представляла інша особа, можливі два варіанти:

– такий правочин немає підстав визнавати недійсним, однак він не буде вважатися укладеним з особою, яку представляв представник, тобто стороною цього правочину буде представник, а не особа, яку він представляв. Подібний наслідок настає, якщо представник (повірений) не доведе, що, перевищуючи повноваження, діяв в інтересах довірителя, як того вимагає ч. 1 ст. 1004 ЦК України;

– якщо ж він доведе, що керувався виключно інтересами довірителя, який не погоджується з діями повіреного й заперечує проти прав і обов'язків за укладеним ним правочином, не виключається їхнє визнання за довірителем на підставі рішення суду на вимогу повіреного [7, с. 253].

Законодавством визначаються також відносини, в яких представник не може брати участі (ч. 2, 3 ст. 238 ЦК України). Така законодавча заборона спрямована на захист прав осіб, інтереси яких представляють інші особи, а також на запобігання зловживанням з боку представників.

Висновки. Безперечно представництво забезпечує більші можливості для реалізації суб'єктивних прав і обов'язків учасників цивільних правовідносин. Для виконання своїх функцій представник повинен бути наділений певними повноваженнями, які включають певний комплекс прав і обов'язків. Водночас особливого законодавчого регулювання потребує саме визначення обсягу прав і обов'язків представника з метою недопущення з його боку зловживань та уникнення небажаних наслідків для сторін цивільних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Галабурда Н. А. Особливості змісту поняття представництва у цивільному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2012. Вип. 3. С. 21-27.
2. Гелецька І. О. Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 26 с.
3. Гранін В. Л. Повноваження представника та його реалізація за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2005. 20 с.
4. Кметик Х. В., Такаджи Л. Г. Сутність та особливості договірної представництва. *Форум права*. 2017. № 5. С. 175-180.
5. Кроз М. К. Третєє лице в обов'язковості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Самара, 2001. 169 с.
6. Новохатська Я. Представництво. URL: men06_2015_c168_Novohatska.doc (дата звернення: 10.11.2020).
7. Спасибо-Фатеева І. В. Проблеми сучасного регулювання представництва. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 249-259.
8. Сухарева А. О. Особливості інституту представництва в цивільному праві України. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2226/1/_%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%94%D0%B2%D0%B0%202.pdf (дата звернення: 10.11.2020).
9. Цюра В. Законне представництво як підстава виникнення цивільних правовідносин. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1. Ч. 1. С. 113-117.

References

1. Halaburda, N. A. (2012). Osoblyvosti zmistu ponyattya predstavnytstva u tsyvil'nomu pravi Ukrayiny [Features of the concept of representation in the civil law of Ukraine]. *Aktualni problemy vitchyznyanoi yurysprudentsii – Actual problems of domestic law*, 3, 21-27 [in Ukrainian].

2. Heletska, I. O. (2005). *Pravove rehulyuvannya vidnosyn predstavnytstva u tsyvil'nomu prava [Legal regulation of relations in civil law]*. Extended abstract of Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
3. Hranin, V. L. (2005). *Povnovazhennya predstavnyka ta yoho realizatsiya za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrayiny [Powers of the representative and its implementation under the civil legislation of Ukraine]*. Extended abstract of Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].
4. Kmetyk, Kh. V., & Takadzhi, L. H. (2017). Sutnist ta osoblyvosti dohovirnoho predstavnytstva [The essence and features of contractual representation]. *Forum prava – Forum of law*, 5, 175-180 [in Ukrainian].
5. Kroz, M. K. (2001). *Tretye litso v obyazatelstve [Third person in obligation]*. Candidate's thesis. Samara [in Russian].
6. Novokhatska, Ya. (2015). *Predstavnytstvo [Representation]*. Retrieved from men06_2015_c168_Novohatska.doc (дата звернення: 14.11.2020).
7. Spasybo-Fatyeyeva, I. V. (2012). Problemy suchasnoho rehulyuvannya predstavnytstva [Problems of modern regulation of representation]. *Universytetski naukovy zapysky – University scientific review*, 1 (41), 249-259 [in Ukrainian].
8. Sukharyeva A. O. Osoblyvosti instytutu predstavnytstva v tsyvil'nomu pravi Ukrayiny [Features of the institute of representation in civil law of Ukraine]. Retrieved from http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/2226/1/_%D0%A1%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%94%D0%B2%D0%B0%202.pdf [in Ukrainian]
9. Tsyura, V. (2018). Zakonne predstavnytstvo yak pidstava vynykennya tsyvilnykh pravovidnosyn [Legal representation as a basis for civil relations]. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 1, 113-117 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.12.2020.